

Töredékes gondolatok az erdélyi szellemről.

Irta: *Dr. Imre Sándor**

Az erdélyi szellemet az erdélyiek lelki életében kell keresnünk, annak színezetében és tartalmában. Ahogyan az egyesek között nyilvánvaló különbségek vannak, ugyanúgy meg lehet találnunk sajátos, közös vonásokat egy-egy nép tagjaiban, az ország egyes részeinek lakosaiban. Mások az uralkodó gondolataik, tehát gondolkodások köre és tartalma; más színezetű az érzelmi életük, mert más viszonyok között nem fejlődhetett a távollakókéval azonosan; más az akarások iránya, hiszen az élet sajátos körülményei más-más cselekvést tesznek szükségessé. Vajon van-e sajátos erdélyiség: jellemzi-e az erdélyi embert a gondolkodásnak, az érzelmi életnek, a törekvéseknek valamilyen közös minősége?

Ami a gondolatvilágot illeti, nyugodtan megmondhatjuk, hogy az erdélyi embert igen nagy mértékben első sorban a maga gondja-baja foglalkoztatja. Az erdélyiségből származó gond és baj. Az erdélyi ember sokkal többet gondol a jövőre, mint pl. az alföldi magyar. Ez már a nagyobb tömegben élő egynyelvűek sajátja, hogy nemzeti létük kevésbé aggasztja őket, a jövő nem nagy probléma számokra és az előregondolás leginkább csak a jövő terméig terjed. Akik nem látnak közvetlen és állandó nemzeti veszedelmet, természetes, hogy azok gondolkodását nem foglalhatja el a nemzeti önvédelem módjainak keresése s így érthetően fejlődik ki a közömbösség a nagy kérdések iránt. Az erdélyi embert azonban állandóan gyötörte a jövő bizonytalansága, s ennek az a nevezetes következménye lett, hogy a nagy veszedelmek, súlyos változások előérzete miatt nagy gonddal foglalkozott a maga apró dolgaival. A közdolgokba nem sok beleszólása volt, az ország ügyeit – még az egészen reávonatkozót is – meglehetősen nélküle, messziről intézték, csinálta tehát a maga dolgát, próbálta biztosítani a maga személyes jövőjét. A védekezés arra kényszerítette az erdélyi embert, hogy jóllehet távoli veszedelmeket látott, mégis a közvetlen, apró kérdésekkel foglalkozzék alaposan. Így állott elő az erdélyi gondolkodásnak bizonyos szűkkörűsége.

Csodálatosnak tetszik, hogy az erdélyi emberben nagyobb mértékű az átlagosnál a jövőbe látás, a jövőért való nyugtalanság és a gondolkodása mégis szűkkörűvé vált. Ezt igen sokszor vetik az erdélyiek szemére: kicsinyesek, aprólékosak, csak a közvetlenre gondolnak. Hogyne kellett volna ilyennek lenniük, hiszen mindig magukra voltak utalva, magukról tehát gondoskodniuk kellett.

A lelki élet egységes volta miatt ennek az állapotnak az érzületre is mély hatása lett. Élt az erdélyi emberben – talán ma is él – a fényes múlt tudata és az ebből eredő önérzet. Nemzedékről nemzedékre szállott Erdély dicső múltjának, önálló állami életének emlékezete; nem feledték el, hogy egykor önállóak voltak, államot alkottak és tartottak fenn nagyon nehéz viszonyok között; védőbástya voltak, biztosították a viszonylagos nyugalmat Magyarország számára. S ezek az emlékek állandóan fenntartották a sajátos hivatás gondolatát, az erdélyi önállóság vágyát, hiszen 1918-ig is minduntalan találkoztunk azzal a gondolattal, hogy jobb volna, ha sorsukat maguk intézhetnék. Mindezzel azonban együtt járt más is. Az erdélyi emberben nemcsak a fényes korszakok emléke élt, hanem az is, hogy a maga egészében nézve Erdély élete csupa küzdelem volt, sorsa örökös függés. Soha sem volt úgy, hogy teljesen a maga lábán állhatott volna, ne kellett volna jobbra-balra tekintenie, taktikáznia. Könnyű tréfásan vagy gúnyolódva beszélni a székely „facsaros” észről, de nem szabad elfelednünk, hogy ezt történelmi kényszerűség fejlesztette ki, ez tette az erdélyi lélek egyik vonásává a bizalmatlanságot. Nagyon kellett vigyáznia, hogy ne járjanak túl az eszén, igyekezett tehát inkább ő járni túl a másén.

Ha pedig azt nézzük, mi jellemző az erdélyi magyar törekvésére nézve, jegyezzük meg, hogy ebben mindig két elem van: az ösztön és a tudatos akarat. Ott is így van: az önfentartás ösztöne és az életfeltételek megteremtésének szándéka adja meg a törekvések irányát. Az erdélyi ember látja a személyes munkának az egyén érdekein túl terjedő jelentőségét, a közre, a többi magyarra vonatkozó feladatát is. Tehát nem csupán ösztönszerűség, hanem tudatos akarat jellemzi. Az egész magyarságnak – szabad és szükséges kimondanunk a súlyos vallomást – hosszú időn keresztül legnagyobb fogyatékosága, pusztulásba döntő betegsége éppen a nemzeti tudatosság hiánya volt. Ma talán-talán gyógyulunk ebben a tekintetben. Ez a hiány legkisebb volt az erdélyi emberben. Vagy mondjuk megfordítva: leginkább az erdélyiek látták tisztán, mit jelent magyarnak lenni. Ez fejlesztette ki bennük a nemzet megtartására való törekvést. Ebből eredt a magyarság szervezésének szándéka: az összefogásra, benső erősítésre, a lelki védelmi vonalok kiépítésére való iparkodás. Elég a XIX. századból gróf Mikó Imrere és a hozzá hasonlókra hivatkoznom. Nevén is nevezhetjük ezt a tulajdonoságot: semmi egyéb ez, mint politikai tudatosság. Termé-

Litteczky Endre:

Karácsonyi álom.

* Részletek Szerzőnek a „Nagyenyedi Album”-ban megjelent tanulmányából.

szetes, hogy ez nem lehetett, ma sem lehet általános, gátolja a kifejlődését némely, már említett más tulajdonság, amely általános alapvonás az erdélyi lélekben. Mégis bizonyos, hogy a politikai érzék sokkal erősebb az erdélyiekben, mint például az Alföldön s így a politikai tudatosságnak is könnyebb ott fejlődnie.

*

Az a körülmény, hogy Erdély lakossága rendkívül sokféle, nagy tagoltságot jelent s ebből az erdélyiek lelki alkatának további vonásai erednek. Ilyen pl. bizonyos társadalmi zárkózottság. Ez némely irányban nagyon is merv volt. A magyarság elzárkózott a románoktól és szászoktól. Egyházi különbségek is megértetik ezt, főként pedig az, hogy mindenkinek külön iskolaszervezete volt s ebben saját politikáját csinálta mindenik. A három iskolaszervezetben más-más volt a nyelv, más nemzeti tudatosságot igyekeztek a tanítással kifejleszteni. Eredetileg a magyar iskolák nem akartak egyoldalúan magyar nevelést folytatni, mindvégig nyitva állottak a többiek számára is. Természetes azonban, hogy a román és szász iskolák, egyházi és iskolai vezetők elhúzódnása a magyarokat is elzárkózásra kényszerítette. Így aztán természetesen mindjobban fejlődött a vélt és a valóságos ellentétek hatása, élesedett a három nép viszonya. Egyik sem értette meg, amit sokan hirdettek, Wesselényi Miklós a „Szózat”-ában 1843-ban rendszeresen ki is fejtett, hogy a szláv tengerben a magyar, a vele lakó némettség és a románság csak összefogva, egymást megértve és támogatva tudhatja az életét fenntartani!

Az elzárkózásra való hajlandóság a magyarságban úgy is érvényesült, hogy a magyarság alkotó részeit különítette, távolította el egymástól. Szabad-e eltitkolnunk önmagunk előtt szerencsétlenségünknek azt az egyik okát, hogy a magyarság önmagában nem volt egységes! Nem volt az közvetlenül a háborút megelőző időkben sem, akkor az országos politika ellentétei tették lehetetlenné az egyetértést. De nem volt meg a lelki egység régebben sem, jóllehet ott lett volna az egyesítésre alkalmas érzés: az összetartozásé. Csakhogy bizonyos körülmények ennek az érzésnek más irányt adtak, az egész magyarságnál szűkebb kört jelöltek ki. Főképpen az erdélyi magyar iskolák felekezeti megoszlása idézte elő s ebből nemcsak felekezeti tudatosság, hanem felekezeti elkülönülés is következett. Természetes, hogy így aztán bizony nagy ellentétek fejlődtek ki az erdélyi magyarságban, holott alapjában véve – amint még rátérek – a felekezetieskedés egyáltalában nem erdélyi vonás.

A széttagolódás, részekre bomlás, apró célokhoz való tapadás veszedelmével szemben hatalmas szózatokban nyilatkozott az egység szükségessége és nem is volt hatástalan. Ezek az erdélyiségnek igazi jellemzői. Például Mikó Imre alkotását, az Erdélyi Múzeum Egyletet említtem. Ennek a nevét sokan ismerik, de csak az egyesületet látják benne, talán a régiségtárat, talán a könyvtárat. Bizonyos, hogy így nem értik meg sem alapítójának a gondolatát, sem az egyesület feladatát. Ez az egyesület keletkezésekor az erdélyi magyar egység gondolatát testesítette meg, azt akarta megértetni ott minden magyarral, hogy az

élet valóban ellentéteket teremt, történelmi kényszerűség a társadalmi, felekezeti elkülönülés, de minden szétválasztó erőnél erősebbnek kell lennie a magyarság tudatának. Az erdélyi szellem kifejezője ez az egyesület épen azzal, hogy az erdélyi magyarság szellemi egyesítője akart lenni, amikor megalakult és élete folyamán igen tudatosan kísérelte meg azt is, hogy minden pillanat-politikától mentesen kezébe vegye Erdélyben az igazi erdélyi politikát: mindenféle nyelvű és mindenféle vallású erdélyi művelt ember szellemi egyesítését. Sem ezt a nagyon nagy, sem azt a kisebb, de magában véve is nagy célt elérnie nem adatott meg. De íme, a törekvés megvolt s ez a törekvés jellemzi az erdélyi szellemet.

Épen az ilyen törekvések sikertelensége bizonyítja, hogy ha az embert az élet közvetlen gondjai foglalják el, nem tud átfogó, nagy kérdésekkel foglalkozni. Természetes ez az erdélyi lélekben is, de ebben megnyugodniok nem lehetett olyanoknak, akik ebben a szellemi elaprózásban távoli veszedelmet láttak, mert gyöngülésre vezetett. Ezért emeli fel dörgő szavát Wesselényi a Balítéletekről írt munkájában (1833); eléjük tárja, mint kell gondolkodniok, mi gátolja a helyzet tiszta megismerését; igyekszik egyöntetűbbé tenni a magyarok gondolkodását és törekvéseit. Ez is az erdélyi szellem tanuja.

Erdélyi szellem: a közös sors szüleménye. Igazi erdélyi emberek között sem a társadalmi állás, sem a felekezeti különbség nem volt idegenségnek vagy épen gyűlölködésnek a forrása. Az a régi tordai országgyűlés örök időkre megmondta, hogy mi az erdélyi magyarság érdeke, mi következik Erdély lelkéből: legyen szabad mindenik felekezet és senki ne háborgassa a másikat a vallásában. Személyes tapasztalásból tudom, hogy ez a felfogás az igaz, erdélyi felfogás, az egyházi ügyekben ebben jelenik meg az erdélyi szellem. Nem azt jelenti ez, hogy kivétel nélkül mindenki tiszteltben tartotta a másíknak a vallását és nem bántotta a felekezetét, hiszen azok a nevezetes tordai határozatok is harcok után keletkeztek és egyéni türelmetlenséget, korlátozottságot semmiféle határozattal sem lehet megszüntetni vagy megelőzni. De Erdélyben

Litteczky Endre:

Napsugaras udvar.

csodálatos erővel élt és él ma is mindenik magyar felekezet lelkében az ő magyarságának a tudata s ez egyesíteni tudta őket a magyarság közös teendőiben, magyar ügynek, magyar érdeknek tudták nézni a másik felekezet értékeit. Kicsiny, de jellemző adat lehet erre az, hogy mint kolozsvári egyetemi hallgatók egyaránt nagy eseménynek, mindnyájunkra tartozónak láttuk a református, a katolikus, az unitárius egyházi gyűléseket. Nemcsak a magunk egyházának a régi erdélyi országgyűlésre emlékeztető kerületi gyűlésein voltunk ott a hallgatók között s mellettünk katolikus társaink, hanem ezekkel együtt hallgattuk, néha kísértük is az ő státusuk vezető férfait és valamennyien egyformán érdeklődtünk az unitárius főtanács üléseiről szóló hírek iránt is. Mind a három testület úgy állott előttünk, mint az erdélyi magyarság életének mindnyájunk tiszteletét követelő képviselője: nem egyik felekezetet, hanem az egész magyarságot láttuk benne.

Ma meg kell éreznie minden magyarnak Széchenyi igazságát: „A magyarnak léte nincs még biztosítva.” Mindnyájunknak szükségünk van az erdélyi szemre, amely látta a veszedelmeket; az erdélyi kézre, amely folytonosan kereste az ellenállás, a menekvés, a megerősödés eszközeit; az erdélyi érzületre, amelyben uralkodott a közért, a magyarság sorsáért való felelősség érzése, piciny részletmunkának nagy célok szolgálatában való folytatása. Ami abban az erdélyi szellemben sors-hozta hiány vagy gyengeség, nemesítsük, hogy önuralom-teremtette erő legyen belőle.